

MÓDA VE TŘÍDĚ

aneb

MÓDA, STRACH A KOUZLO OSOBNOSTI

Markéta Rybová

motto:

Danka: „Ona může být dost nově koupená, ale oni ji mohli dost dlouho prodávat.“
(13.11.1996)

OBSAH

ÚVOD

MÓDA - NÁPODOBA

TŘÍDA - POLE PRO UTVÁŘENÍ MÓDY A VKUSU

TELEVIZE, „STARS“, ODLIŠNOST

PÉČE O ZEZNĚJŠEK, ZÁVIST A ATRAKTIVNOST

ZÁVĚR

LITERATURA

ÚVOD

Úkolem tohoto příspěvku je zejména vymezení problematiky módy a vkusu ve školním věku a ukázání možností, které nám toto téma dává pro zkoumání žákovské kultury. Chtěla bych se pokusit načrtnout funkci módy, její mechanismy a význam v oblasti dětské komunikace. Bude pro nás zajímavé sledovat především jednotlivé kulturní prvky a projevy, jejich mobilitu, životnost a metamorfózy. Dlouhodobé studium dětské módy nám může pomoci zachytit utváření identity dítěte v průběhu školní docházky a v dynamice sociálních interakcí jednotlivých institucí a sociálních skupin, v kterých se žák pohybuje. V této oblasti nás bude zajímat míra identifikace jedince se vzorem, který si vybral, či se sociální skupinou. Bez povšimnutí nemůže zůstat paralelní a opoziční jev vůči identifikaci - emancipace jedince jako míra individuální nezávislosti a vnitřního sebeuchopení se jako celistvé osobnosti. Oba tyto úzce spjaté psychosociální procesy jsou ve fenoménu módy aktuální.

Pokusme se přesněji popsat fenomén módy a vkusu obecně. Mukařovský (1935) se vyjadřuje, že osobní vkus tvoří složku lidské hodnoty svého nositele. Vkus nebo-li gusto (gustus - chuť) je schopnost lidí rozeznat normy, společenské konvence dle kulturního vzoru (Sociologický slovník, Academia). Bourdieu (1995) považuje vkus (habitus) za systém klasifikačních schémat, který je vytvářen v závislosti na společenském postavení jedince a umožňuje mu kategorizaci, jak sebe, tak ostatních. Habitus jako mentální struktura činitelů, jimiž je sociální svět vnímán, je v podstatě výsledkem interiorizace struktur sociálního světa. Díky habitu jsme obklopeni srozumitelným světem zdravého rozumu, sociálním světem, který se jeví jako samozřejmý.

Sociologický slovník obsahuje rozličné charakteristiky módy: Móda je formou kolektivního chování a je zkoumána společně s masovou hysterií (nekontrolovatelnou reakcí na skupinovou úzkost). Móda je kulturní element a významný zprostředkovatel kulturní změny. Móda je druh normy, která je prostředkem aktualizujícím kolektivní a individuální identitu. Je normou, která se jeví jako druh společenské hry, má estetický význam a je prostředkem v boji o

společenskou prestiž. Thorstein B. Veblen poukázal na spojitost fenoménu módy s demonstrativní spotřebou středních a vyšších vrstev. Georg Simmel se zamýšlí nad vnitřní rozporností módy, spočívající v tom, že je normou pro většinu a zároveň uspokojuje jedince touhu po odlišnosti. Je ideální sférou pro závistivé lidi. Dle Blumera je móda citlivá na čas, spojuje minulost a budoucnost, nejsilněji tkví v současnosti a utváří vkus, kontroluje výběr jednotlivých módních složek.

Vkus jedinců určuje módu. Vybraný vkus jedince, jak je znatelné na uvedených citacích, je známkou „lidství“, vydělení osobnosti z animality a příslušnosti k lidskému rodu. Exotický, odlišný vkus nebo nevkus druhých mezi nás a ty druhé staví bariéru a posiluje vědomí vzájemné sounáležitosti lidí se stejným vkusem. Jevy, na které se chci v této studii především soustředit jsou: dětský vkus, jeho původ a porovnávání jednotlivých estetických norem, vyrovnávání se s odlišností a podmínky k rozšíření určité módy.

MÓDA - NÁPODOBA

G.Tarde (1882) zavedl do sociologie pojem nápodoba (imitace), jež hraje důležitou socializační úlohu. Základem nápodoby je vynález. Podle toho zda jsou v dané společnosti napodobovány staré vzory či nejmodernější vzory je zařazována mezi společenství tradiční nebo moderní. Nápodoba tedy tvoří bázi módy, fenoménu, jehož růst je založen na imitaci jednotlivých prvků. Tam, kde napodobujeme, přesunujeme ze sebe na druhého nejen požadavek produktivní energie, nýbrž i odpovědnost za dané jednání, napodobení tak individuum osvobozuje od trýzně volby a vede k tomu, že se jeví jako pouhý výtvar skupiny, jako nápodoba určitých sociálních obsahů (Simmel, 1997).

Škola je jeden z prostředků socializace jedince, je institucí tradiční a přes rozličné formy modernizace, funguje především na předávání starých, vyzkoušených vzorů a tato transmise je uskutečňována pomocí nápodoby a jejím opakováním. Na následujícím příkladě můžeme vidět prolínání a koexistenci moderních a tradičních prvků.

Děti budou vyplňovat čtverečkovou síť různými kombinacemi čtverečků, podobně jako ve hře lodě.

Paní učitelka se ptá: „V sešitě je obrázek, tvar, my bychom ho pojmenovali jako...?“

Jonáš: „Křižník.“

Paní učitelka ho poopravila: „Křižník ... tedy jako loď.“

Čtverečky složené do tvaru písmene L doplňoval Jonáš. Paní učitelka se ptala, jak tomuto tvaru děti říkají.

„Nijak.“

„My jsme tomu za mlada říkali kamna. Vypadá totiž jako ta starodávná kamna.“

Po dokončení vyplňování nadejde poučení: „Děti, když budete hrát lodě, tak si spíš vytríbíte mozeček, než z nějakého hloupého mlácení koleček.“¹ (12.2.1997)

Učitelka v důchodovém věku doporučuje hraní hry, kterou důvěrně zná, disponuje s odbornou terminologií hry, která jí je vlastní. Naopak pogy nazývá *kolečka* a pravidla hry vyjadřuje slovy: *hloupé mlácení koleček*. Oproti tomu její hra *tríbí mozeček*. Některé děti mají představu o hře lodě², ale ve třídě není aktuální. V generaci žáků se vytratil z této hry termín

¹ Narážka na pogy, hru, která byla populární ve zkoumané třídě ve školním roce 1996-97.

² *Ptala jsem se Danky, zda se lodě ve škole hrají. Říkala, že ne a zda-li je to ta hra na čtverečkovém papíře a ... Odvětila jsem, že ano. Na to mi odpověděla, že ji hraje občas s babičkou a že má knížku her a tam ta hra je. (podzim 1997)*

kamna, jednou z příčin může být změna ve stylu bydlení. Naopak žáci nezatíženi tradicí uplatňují svoje znalosti a fantazii při označení loděkřížníkem.

Učitelka jako nositelka a předavatelka tradičních kulturních vzorů považuje starou hru za prospěšnější intelektu. Vhodné se jí jeví to, co důvěrně zná. Nevidí, nebo se jí nezdá přínosné to, co se děti učí hraním pogů. Žáci jsou v tomto případě nositeli nejnovějšího vzoru. Žáci nepřejímají hromadně všechny novinky, které jsou jim nabízeny ze světa médií, reklam a „byznysu“. Hodnotí, zda nabízený vzor má odpovídající, nepředimenzovanou finanční hodnotu.

Lucka mi ukazovala časopis, do kterého se dokupují kartičky s obrázky zvířat. Lucka sbírala koně. Josef a Luděk mi říkali, že je to zbytečné vyhazování peněz, protože balíčky, které si člověk kupuje, často obsahují stejné obrázky a může se stát, že kvůli jednomu obrázku, který v sešitku chybí, je nutné koupit i několik balíčků. Člověk má plno zbytečných obrázků navíc. Namítla jsem, že je možné obrázky vyměňovat s někým druhým. Na to odpověděl, že každé ty koně neshbírá, nemá a tak je komplikovaný někoho vyhledat. (2.4.1997)

Toto sběratelství se v naší školní třídě nerozšířilo dostatečně díky své všeobecné nevýhodnosti. Protože neexistuje významná skupinka dětí, která by se sběratelství obrázků koňů věnovala, neumožňuje tato záliba jedinci dostatečnou komunikaci v rámci skupiny. Kartičky, které zbudou nemají směnnou hodnotu. Tento časopis s kartičkami neláká a přestože se jedná o výjimečné vlastnictví, tak nezbuzuje závist. Vlastník nemá dostatečně uznávané postavení ve skupině, aby byl nositelem nových vzorů³.

Pogy oproti sběratelství nabízejí hazardní hru, v které je možné vyhrát a poskytují i možnost směny. Mimoto jsou pogy dekorovány postavami⁴ z animovaného filmu, který mnoho dětí shlédlo a dokonce na něm pogy obdrželo. Nicméně rozšíření pogů v dalším školním roce vymizelo. Děti říkaly, že pogy už nehrajou (čtvrtá třída, podzim 1997).

Danka mi říkala, že její ségra má asi 200 pogů. Ptala jsem se jí, zda-li je vyhrála. Na to odpověděla, že ne, že si je koupila nebo dostala od ní. Na otázku, co s pogama, odpověděla, že si je schová a vytáhne, až zas budou v módě. Vyjádřila politování, co za ně zbytečně utratila peněz. (2.12.1997)

Danka použila (sice zpětně) termín móda ve shodě se Simmelem (1997), který tvrdí, že nový předmět, který se v praxi rychle rozšířil je označen za módu jen tím, kdo je přesvědčen, že onen jev zmizí stejně rychle jako se vynořil. Simmel připisuje módě kouzlo současného začátku a konce, kouzlo novosti a pomíjivosti (str. 111). Hodnota her a věcí v rámci školní třídy často spočívá pouze v jejich módnosti. Další typ hry je ekonomicky nenáročný, má mediální původ a rodiče jsou jejími spoluvůdci.

Tomáš⁵ mi ukazuje hru risk. Hra je podobná, jako televizní Risk. Tomáš má dva listy papíru, na jednom je síť s čísly - bodovými či finančními hodnotami otázek a na druhém je síť s otázkami odpovídající jednotlivým číslům. Tomáš vyráběl tuto hru společně s tatínkem a doma ji spolu hrají. (11.11.1997)

Děti ovšem nejsou odkázáni pouze na pasivní přejímání jednotlivých vzorů, jak ukazuje zápis z první třídy: *Lukáš mi ukázal hru, kterou si sám vymyslel, chodí se po plátku s figurkami a končí se brontosauromi na hřbetě, když se šlápne na černou či hnědou (sopku)*

³ Lucka je občas označována spolužačkami jako *šprt* třídy. Jedna z nich se jí ptala: "Ty chceš být šprt třídy?" Podivovala jsem se této otázce a dostalo se mi objasnění: "Paní učitelka si ji nejvíc všimá, když brečí. Když ty jsi brečela (na Veroniku), tak ti paní učitelka říkala, nedělej mi tady scény. A Lucce, že nebude kvůli každé hlouposti brečet." Lucka tato slova popírá. (21.5.1997) Ve čtvrté třídě si Lucka ze svého označení nic nedělá (aspoň navenek). Nazývají-li ji spolužačky šprtkou s úsměvem jim přikyvuje. (podzim 1997)

⁴ Dívky usilovaly o vlastnění páru pogů, na jednom byla Lola Bunny a na druhém zajíc Bax. (16.4.1997)

⁵ O Tomášovi se paní učitelka vyjádřila jako o opečovávaném dítěti. Je to jedináček, žije společně s rodiči a prarodiči. Tatínek na něho má velké nároky. Záporně se vyjádřila o Tomášově morálním charakteru. Žaluje a nakonec se zjistí, že je původcem nesrovnalostí. (2.12.1997)

vrací se člověk nazpátek na start, na modré poličko. Vypadá jako kaluž, kapka moře, jsou to ale dveře, říká Lukáš. Může se stoupat jen na určitá místa, jinak se jde do sopky, skočí se na jedno místo a na začátek. Dřív myslel, že to bude přímý plánec, ale teď se rozhodl, že ne. (23.3.1995) Samozřejmě, že hra poukazuje k rozšířeným deskovým hrám, ale žák provedl určitou inovaci a je to on, kdo je tvůrce pravidel v této hře.

V této kapitole jsme si mohli povšimnout několika rozličných podmínek přejímání kulturních jevů. Vliv ekonomického uvažování jednotlivců při přijímání nových věcí. Důležitost mediální podpory, v případě pogů reklamy, která pogy uvedla. Děti a jejich rodiče byli ochotni investovat a objevila se velká vlna „gamblerství“. Nicméně pomíjívá a později se v myslích žáků objevuje zbytečnost investice do této pomíjivé záležitosti. Žáci hospodárného ducha - Danka, si uvědomují časovou omezenost módy a vyjadřují naději, že se může tato vlna znovu objevit.

Za módu v pravém slova smyslu můžeme považovat pouze rozšíření pogů. Děti se v přijetí a rozšíření tohoto jevu projeví jako bytosti napodobující, žijící v blízké minulosti a v přítomnosti. Je zajímavé, že u domácí výrobených her se neobjevuje rozsáhlejší rozšíření, většinou se odehrávají v menších skupinkách.

Hraní Risku je napodobování televizní hry, ovšem bez komerčního zázemí. Jedná se o domácí nápodobu profesionálního světa. Zajímavá je spolupráce otce na vytvoření této hry, jeho záměr je pravděpodobně vzdělávací či opakování probrané látky zábavnou formou. Přes své jméno Risk je tato hra pro děti méně riskantní než pogy. Dala by se jí přiřknout větší závislost na světě nejbližších dospělých, kteří mohou zasahovat do pravidel hry. Pogy přišly z nebe, stejně jako „stars“, náležejí světu médií. Rodiče mohou částečně ovlivnit účast svých dětí na této hře finančně, základním vkladem, ale do pravidel nemají možnost zasahovat. Původ zdomácnělého Risku je také „nebeský“, ale prošel intelektuální transformací otce. Pogy jsou z tohoto hlediska daleko emancipovanější hra.

Z hlediska žáka, který nakreslil a vymyslel svoji hru, přestože tato hra má milióny variant, je on tvůrce, inovátor a svým způsobem nezávislý. Závisí na druhých opačně - na jejich zájmu hrát jeho hru. V této kapitole se nám objevily tři přístupy k realitě: vytváření svého vlastního emancipovaného světa, který je přímo spjat se světem médií a který mu dal počáteční impuls. Tento svět je v podstatě rovnocenný se světem dospělých, který tento přímý ač mediální kontakt s „nebesy“ také má. Další je vytváření stejné hry jakou nabízejí média a to za pomoci rodičů, kteří zasahují do pravidel hry. Poslední a nejriskantnější postoj je zaujetí postavení emancipovaného vynálezce, jehož ambicí je svobodná kreace nezávislá na médiích, rodičích, učitelce. V sázku dává úplný nezájem ostatních.

TŘÍDA - POLE PRO UTVÁŘENÍ MÓDY A VKUSU

Třída pro nás bude základním prostředím, v kterém budeme módu sledovat. Vzhledem k tomu, že se určitá móda (nápodoba - Tarde) daleko snadněji a rychleji šíří v homogenním prostředí, podívejme se na složení školní třídy. Homogenost sociálního prostoru je dána především etnickou jednotností, příslušností k jedné generaci a společným sociálním zařazením jedinců. Bude nás zajímat fenomén samozřejmosti, srozumitelnosti stejnorodosti světa školní třídy z hlediska jejich aktérů.

Většinu informací o povaze zkoumané školní třídy čerpám převážně z informací třídní učitelky, dotazníků pro rodiče a z výroků žáků samotných. Nejprve se zaměříme na klasifikaci třídy ze strany učitelky. Z jejího hlediska se jedná o *prospěchově dobrou třídu*. Navštěvují ji *žáci rodičů ze střední vrstvy, asi bude hodně podnikatelů, někteří jsou doktoři, z dělnické třídy je jich málo*.

Hlubšímu pohledu na zázemí žáka se učitel věnuje až při vzniku určitého problému a srovnává postoj dvou rodičů lékařské profese ke svým dětem. Učitelka oceňuje strážlivý pohled rodičů na dítě, adekvátnost jejich nároků. A můžeme si povšimnout, že i hodnocení podléhá otázce vkusu nebo-li představě a požadavku, jaký rodič na své dítě klade.

Tomášův tatínek, se vyjadřoval, že na jeho vkus má Tomáš horší známky. Učitelka namítala, vždyť to dítě není robot, někdy se horší, někdy ne...Říkala, že ji pěkně naštvál. Tatínek Pepy⁶ řekne, no, ten můj kluk, to je ale blbec. (22.1.1997)

Učitelka rozlišuje děti především, dle péče, jakou jim rodiče věnují a jak se jsou schopné se svojí situací vyrovnávat. Zaměřuje na časté absence⁷.

Maminka Jitky, Jitku odtáhla na měsíc na hory. Říkala, že Jitka je chytrá, ale že její maminka na ní má velký nárok. Jede na služební cestu a bere ji sebou. On ji totiž zemřel tatínek, když byl Jitce jeden rok. Takže Jitka dělá často věci pod presem. Bojí se kolikrát napsat výsledek, i když to ví. Někdy bývá celé dny i noci sama doma. Sama si vaří večeri. Její maminka je podnikatelka či co, určitě je chytrá, ale má na Jitku velké nároky, až moc na Jitčinu citlivou povahu. (9.4.1997)

Případné atraktivní zaměstnání osamělé matky klade nároky na její děti a některé se se svojí školní situací vyrovnávají hůře⁸. Mimo absence a nedostatečnosti času na děti z profesionálních důvodů, může dítě pocházet z nevyhovujících sociálních podmínek (např. jeden z rodičů či oba mohou být alkoholic). Pokud dítě nemá nějaké extrémní školní problémy (může být považováno pouze za ne příliš chytré) učitelka se o jeho situaci dozvídá náhodou.

„Jednou mi přinesla štus fotografií a konečně jsem viděla, v čem žije. Žije s matkou, otec je opustil, nevím, jestli se rozvedli, asi hodně pil a ještě tam s nimi žije sestra s dítětem a dvacetiletý bratr a kočka a pes... Ten byt byl spíš pro kočku a psa, než pro lidi. Od někoho jsem slyšela, už nevím, že Rozárčina maminka také pije a že holkám, Jitce, je Rozárky občas líto a tak si ji zvou domů.“ (2.12.1997)

V podobné sociální situaci se nachází žákyně, která přišla do třídy později. *Nová Emilka je zanedbávaná. Matka za ní udělala úkol. Nicméně Ema je milá, na výtvarku šikovná, ona osobně ji má ráda, ale sama si nepomůže. (4.12.1996)* Přestože se nachází v podobné situaci jako Rozárka, učitelka se vyjadřuje: *„Daleko nejhůř je na tom Ema, že ta je jiná ...“ (2.12.1997)* Zajímavá je i podpora spolužaček, která je Rozárce, narozdíl od Emílie, která je jiná a nenastoupila do naší školy v první třídě, poskytována.

Další prohloubení znalostí o charakteru třídy jako celku přineslo očekávání příchodu nové žákyně. Žáci na oznámení paní učitelky, že přijde nová žákyně nereagovali nijak s nadšením. Paní učitelka mi to vysvětlila tím, že to jsou děti, které nerady někoho přijímají a ještě až zjistí, že je to Romka. *Jestli z nich cítí, to co je jejich.* V hovoru dále pokračuje o romském

⁶ Tento žák má vývojovou poruchu čtení a psaní, též je hyperaktivní a z tohoto důvodu přestoupil do sportovní třídy. Rodiče, přestože mají vysokoškolské vzdělání, nemají na něho tak vysoký intelektuální nárok.

⁷ O Edovi říkala, že tu byl tatínek, jelikož Eda měl celou jednu stránku popsanou *jednodenníma omluvenkami, břicho-hlava. A pak, když jdou ostatní sourozenci do školy, tak bruslí po venku. Tak že říkala tatínkovi, vy toho kluka chcete úplně zničit, tak ho vezte k doktorovi. No a tatínek, že Eda se toho doktora bojí a že si vezmou směny s manželkou tak, aby se střídali, aby byl jeden s dětmi vždycky doma. A jak kluka najde, tak ho k doktorovi vezme a on se bude moci zbláznit a už to neudělá. Nicméně paní učitelka vyjádřila obavu, aby Járovi něco opravdu nebylo. (9.4.1997)*

⁸ Ptala jsem se paní učitelky, jak to letos vypadá s Karlou, že jí holky říkaly, že jestli se bude takto učit, tak propadne. Paní učitelka odpověděla, že Karla je letos jako vyměněná. Maminka si pravděpodobně našla nějakou *atraktivní práci* a je tam od rána do večera a na holky nemá čas. Je na ně sama. Ta starší sestra už je taková slečinka. No, teď si máma odjela do Egypta, neřekla s kým a nechala je samotné. Karla se jednou podívala na hodinky a říkala: „Teď se máma koupe v moři.“ No, byly o prázdninách kdovi kde, na nějakém ostrově, ale takto během roku...no, nevím. Karlu letos, jakoby někdo vyměnil. Dřív dokázala tahnout celou společnost, rozveselit ji a teď je zamklá. (2.12.1997)

chlapci, který je zde od první třídy. „*Járu berou, protože je ve škole hodný, ale mimo školu už začíná mít jejich chování. Má peníze, kupuje si věci, které ostatní děti nemají.*“ (19.3.1997)

Z těchto výroků usuzuji, že ve třídě existuje element „jejich“, který je rozeznatelný především citěním - pocity. Dokonce může být předmětem závidění, protože má jiné možnosti oproti druhým. „Jeho“ věci vzbuzují touhu ostatních.⁹ Narušuje tedy nějakou předpokládanou rovnost, která má mezi dětmi existovat.

V první třídě se žákům dostalo prvního poučení o povaze „jejich“ od paní učitelky, jak nám přiblíží zápis z 2.2. 1995:

Učitelka přišla do třídy, s otázkou na Josefa, kdo se tu honí...

Josef: „Jonáš a taky ty cikáni.“

Učitelka mu odpovídá: „Nech si to povídání o cikánech. Tohle těm klukům neříkej, oni to neradi slyšej, oni tě někde zbijou a bude to, a že oni to tak dělaj, tak to tak dělaj.“

Z učitelského hlediska je posilována rovnocennost žáků a egalitárnost v rámci školní třídy. Učitelka tabuizuje hovory na téma etnické odlišnosti, protože hovořit o ní může být nebezpečné. Dokládá to i varovnější, tradovaná školní příhoda, kterou jsme slyšeli od třídní učitelky:

Učitelka (z osmé třídy) dala facku jednomu osmákovi (Romovi). Předem ho upozornila, že mu ji dá, jestli takto bude zlobit, on, jí odpověděl, ať dá. Tak mu ji dala. On šel s tátou na policii a pak přišla jeho máma, čekala na ní ve sborovně a když už se učitelka otáčela, že odejde, tak na ni zezadu skočila. A učitelka byla deset dní na neschopence. (4.12.1996)

Na uvedených příkladech je vidět, že „jejich“ může znamenat značné nebezpečí. Ukázala jsem pouze příklady, které ilustrují „jejich“ pomocí odlišné etnické identity. Rozdělení na „našich“ a „jejich“ závisí na míře identifikace se s určitou skupinou. Školní třída je při vstupu neznámého žáka tvořena souborem „my“, který očekává „jeho“. Tento projev nevěle akceptace nově přicházejícího pochází ze strachu, že nežádoucím způsobem naruší existující ustálený pořádek, danou rovnováhu a dynamiku vztahů, bude se snažit zavést novoty ... Nicméně ono „jejich“ se nám časem stává určitým způsobem bližší, zvykáme si na ně. Dělíme je na *typické a netypické jejich, na hodné nebo pěkné lidi*, v závislosti na tom, jak nám vycházejí vstříc.¹⁰

Určitá nekompatibilita „my“ je vyjadřována učitelovými slovy *jiný, jiná*, ta postrádají vědomí o příslušnosti žáka k nějaké mimotřídní větší, typizované skupině. Jinost žáků, která je chápána jako nepřijemná, divná, mimo etnické odlišnosti a sociální problémy je často spojena s novostí žáka.¹¹ Jinost žáka stálého je vnímána jako drobný exces a není mu přisuzována žádná

⁹ *Eda má na košili připnutou placku Majkla Džeksna.*(19.3.1997) Může být předmětem závidění nebo obdivu?

¹⁰ *Ptala jsem se na Edu. Maminka je bílá, ale táta je typickéj. On má bráchu, či dva a ty jsou černý po tátovi. Paní učitelka říkala, že ho má ráda. Že jestli bude mít nějakou trojku, tak to bude nejhorší známka. Řekla, že přijde obtížnější látka, tak se uvidí, kde má strop.* (4.12.1996)

Paní učitelka říkala, že k Ále se vrátil tatínek. Ptala jsem se, zda-li stále bydlí u tety. "Loňský školní rok měli již po čtyřech týdnech byt. Jestli se někde nabourali nebo co, nevím. Říkala o jejím tatínkovi, že není typickéj cikán, ale že to je pěkněj člověk. S Álou jsou letos problémy, tatínek říká, že pomůže. A je to škoda, protože jinak to je šikovná holka. (21.10.1997)

¹¹ *Říkala jsem jí, že poměrně hodně dětí má problémy v rodině. Mluvily jsme o Dušanovi, který přišel z Č... a tam se rodiče rozvedli a on je u matky a sestra u otce. No a to někdy nedělá dobrotu, když se sourozenci takto rozdělí.*

O Dušanovi říkala, že zavádí do třídy takové divné zvyky, že dokáže vmést do obličeje cokoliv a je až nedětsky drzý.(2.12.1997)

zvláštní závažnost.¹² Žáci vzájemné odlišnosti citlivě vnímají, etnická odlišnost je pregnantně vyjádřena zápisem v deníku:

Edy (Rom) se ptám, co ho baví ve škole a jestli má nějaké kamarády. Moc nemluví, jen pokyvuje hlavou. Eda přikývnul na to, že ho to baví víc doma, ve škole nic. Na kamarády nic neodpověděl. Jirka za něho odpověděl, že se kamarádí (Eda) se Silákem, že je to cigán. Ptala jsem se, jestli se musí kamarádit jenom s ním a on že může s nima. (23.3.1995) Následující zápis ukazuje vyjádření distance a strach z kontaminace novou žákyní:

Ála (Romka) vyprávěla, že bude hrát vypravěče (nejvýznamnější role v pohádce). Na to jí Danka řekla, že to teda nebude hrát nic. (9.4.1997) Zjišťování vzájemné shodnosti, podobnosti a jinosti z hlediska žáků budeme blíže sledovat v následující kapitole.

TELEVIZE , „STARS“, ODLIŠNOST

Móda znamená připojení ke stejně postaveným, jednotu okruhu, který je jí charakterizován, a právě tím i uzavření této skupiny vůči těm, kdo stojí níže, jejich určení jako těch, kdo do skupiny nepatří (Simmel 1997, s.103). Předpokládáme-li snahu jednotlivců stávat se uniformními - módními, v rámci třídního kolektivu, budeme se zajímat i o původ uniformity. Zkoumání školní módy nás povede k hledání, odkud žáci čerpají vzory, určené k nápodobě a které z těchto vzorů jsou skutečně módní, to znamená momentálně všeobecně převažující a mající charakter společenské a estetické normy. Dále nás bude zajímat, zda-li dochází k naplnění jejich představ o sebe prezentaci a jakými cestami svých tužeb dosahují. O žakovském vkusu se více dozvíme v hovorech o televizi, v kterých žáci probírají, kdo se na co dívá a komu se co líbí. Televize předkládá vzory k napodobení - „stars“ a zároveň je prostředkem umožňujícím komunikaci.

To, že se jedinec může bavit o televizních programech, znamená to, že se dívá, sleduje dění a že je s ním o čem mluvit. Pokud si máme co říci, máme společnou řeč, jsme si víceméně rovni, jsme ze stejného světa, vzájemně si rozumíme. S tím, kdo se dívá je možné se bavit. Kdo se nedívá je mimo hovor, mimo společnost. Hovory o televizních pořadech jsou vybidkami k společnému rozhovoru. Během něho se zjišťuje zájem, „co se líbí“, tedy osobní vkus a i co je dovoleno sledovat. Na příkladu si můžeme všimnout i generačního rozdělení pořadů.

Holky mluví o tom, na co se dívaly v televizi. Slovo má především Veronika: „Dlouhý, Vodička, Klaus, že...“

Míša: „Dneska se budu dívat na Tři chlapy na cestách.“

Veronika, rozněžněle: „Simpsnovi - jak vzpomínali na ty lásky. Budete se dívat na Evita Peronová? - Moje mamka jo, já ne“

Jitka maluje s Rozárkou. Jitka se ptá Rozárky: „Dívala ses ...?“ a ta ji příliš neodpovídá nebo ji neslyší. Jitka se tváří unaveně.

Veronika maluje vzhůru nohama: „Ale jo, Tycka se také dívá na televizi.“ „Holky, dívaly jste se na Rakyho?“ ptá se Aneta.

„Já jo, já jo.“

Veronika zapletla hovor o Majklu Džeksnovi: „Komu se holky líbí Majkl Džeks? Obličejem? Postavou? Mně,“ Veronika se přihlásila sama sobě, „jen by nemusel dělat tohle“ a předvedla rozkrokové gesto s kopulačním pohybem.

Další hvězdy, které jsou jmenovány: Kevin Kostner, Tom Cruise...

„Kdyby jste si mohli vybrat z padesáti lidí?“ „Evin Knajt a“

¹² Paní učitelka říkala, že Jirka patří do nějaké sekty, možná k Jehovistům, ale opravdu neví. Odmítá jíst maso. (2.12.1997)

Lukáš a Filip zpívají Ulice, asi Olympic a pak si zpívají Old MacDonald. Maj to falešný, říká Josef, že...(12.2.1997)

Ve výše uvedeném rozhovoru si můžeme povšimnout Veroniky, která zjišťuje, zda se ve třídě nevyskytuje někdo, kdo se půjde podívat na Evitu Peronovou, film pro dospělé. Děti sice často znají pořady, které jsou spíše určeny dospělým lidem, ale přesto zde existuje napětí mezi světem medií pro dospělé a pro děti a touha dětí znát atrakce pro dospělé. Jednotlivec se zajímá o to, co si kdo může dovolit, kam má přístup, není-li dospělému světu blíže než on. Veroničina otázka může pramenit z obavy, že je někdo napřed, že již může navštívit představení pro dospělé.

Přestože neprůrazná dívka (Rozárka) neodpovídá sousedce na otázku, zda viděla ten či onen pořad, je akceptována do společnosti dívek Veroničinými slovy: *také se dívá na televizi*. V dalším případě žákyně nemůže přijmout nabídku k televiznímu rozhovoru a tak stáčí svoji pozornost k obrázku, který maluje.

Veronika: „Neviděla jsi Masku?“

Danka: „Dívala jsem se a teď ne,“ a dál se věnuje svému obrázku: „oblud má kravatu, tady má jizvu.“(21.5.1997)

Jiný příklad nám ukáže existenci vědomí o generačních rozdílech ve vkusu, vědomí toho, že podléhá módě a času. Avšak současně můžeme vidět i vliv rodičů na vkus svých dětí. Mimoto i ocenění časem prověřené kvality.

Pan učitel během výtvarné výchovy pustil kazetu Nohavici. Aneta se k tomu vyjadřuje: „No, to se mi líbí, to má naše máma doma.“

Veronika: „Znáte někdo Bobka? Tak já jsem ho dneska viděla.“

Aneta: „No to je pěkněj blbec.“

Veronika: „Náhodou pěkně zpívá, to je jiná doba, než my.“ (11.11.1997)

Kromě toho, že se dívky dohadují o tom, kdo se jim líbí, chtějí se vybraným hvězdám připodobnit, zaujmout jejich místo alespoň ve své společnosti. Dohadování se je často bouřlivé a kandidátky vzájemně svoje šance znehodnocují.

Dívky se dohadují, kdo bude „Klaudie Šifr“. Kdo na ni má a kdo ne. Do této volby jsou zaangażované i dívky z paralelní třídy. Markéta a Bára, jak tvrdí Veronika, nemají šanci. Aneta na to říká Veronice, že ona také nemá žádnou (šanci). (12.2.1996) Hvězdy vzbuzují touhu druhých, aby stáli na jejich místě, vzbuzují rivalitu a závist, vzájemnou žárlivost. Statut hvězdy nebo charakterové připodobnění může být vyjádřeno použitím přezdívky hrdiny ze seriálu:

Veronika: „Mě to nejde.“

Aneta: „Protože jsi blbá jako tágo.“

Veronika: „Paní učitelko, ať mi nenadává.“

Danka: „Nadává mě,“ odpovídá s klidem.

„Skaliová,“ tak říká Dance Veronika, „nemáš nic lepšího na práci?“

„Ne.“ (21.5.1997)

Aktéři ze seriálů mohou být nositeli normy péče o zevnějšek. I když v tomto případě negativní. Danka se pravděpodobně brání srovnávání.

Jitka: „V Beverly Hills taky měli krátký vlasy.“

Danka: „Já jsem měla taky dlouhý vlasy.“

Jitka, že je (Danka) měla krátký, když ji máma ostríhala.

Danka s Jitkou dál o něčem diskutují. (28.5.1997)

Během těchto rozhovorů o hvězdách se může objevit jedinec, který má trochu jiný vkus. *Dance se líbí E.Kostner, že hrál strážce (9.4.1997)*. Tato výpověď narozdíl od hovorů o jiných hvězdách nezdůrazňuje estetickou hodnotu herce, ale obsahuje zdůvodnění zalíbení a obdiv

jeho kvality - strážce, statečného hrdiny. Spíše než o ztotožnění se s hrdinou a zaujmutí jeho místa, jako to je v případě top-modelek, se jedná o touhu postavit se vedle něho, být jím chráněna¹³. Michael Jackson je podrobován pouze estetickému hodnocení, nemusí nijak naplňovat dívčí sny o „strážci“.

Danka je trochu jiná než ostatní dívky: *Danka se naučila (kreslit) lebky od ségry. Veronika to komentuje slovy: „Danka je jediná holka, která ze třídy, která se o takovéhle věci zajímá.“* (16.4.1997) Tato řemeslná dovednost, předávaná starší sestrou přináší svůj profit.

Veronika pak za ní přišla a řekla „Dani, půjdeš mi namalovat lebku?“

Danka: „Tak jo. Ze strany nebo zepředu?“ Potom říká holkám, že ať obkreslují lebku, že ať se naučej, že je nebude muset kreslit. Nebo radši ne, že by to stejně neuměli jako ona. (15.10.1997)

Danka si je vědoma jedinečnosti své dovednosti a konečné rozhodnutí je nepředávat tuto dovednost dál. Skutečně žádná dívka lebky nekreslí, Danka zůstává ve svém oboru mistrovou bez učedníků. Je uznávanou členkou skupiny „my“, vzory čerpá z uznávaných mediálních zdrojů, ovšem její estetické citění je jiné než ostatních dívek. Veronika, která v uvedených případech vyhlašuje estetickou normu platnou pro dívky, vyděluje Danku ze skupiny dívek, dokonce až na onen svět, do hrobu. Sama Danka cítí z běžných věcí nudu.

Danka: „Na Veroniku nemůžou jít moskyti, protože jí nemůžou vyjmout mozek, jelikož žádnéj nemá.“

Veronika: „Danko, ty ses měla narodit rovnou ve hrobu. Ty miluješ pavouky, červi ti polezou do očí.“

Danka: „Já nenávidím pavouky, červy, hady některý, mám ráda černou, fialovou. Křiklavě zelenou, červenou.“

Danka mluví pro mě: „Už mě nějak nebaví hrát si s barbínama, už se mi s nima nechce hrát.“

Holky si opakují básničku.

Karla přednáší s okouzujícím úsměvem:

*Co musí udělat jaro
V lese zamíchat barvy
Zabít všechno živé
Zabít všechno mrtvé*

Danka ji suše doplňuje:

(16.4.1997)

Veronika, která ve výše uvedených případech je jakousi dohlížitelkou nad estetickou normou, nepřipouští existenci jiného vkusu, nechápe jeho právo na život. Vzhledem k tomu, že si přeje být manekýnkou nebo učitelkou tělocviku cítí se dostatečně znalá otázek vkusu a módy a schopná rozeznávat, co je vhodné a co ne. Vzhledem k tomu, jak úzkostlivě tuto normu střeží a často je to právě ona, kdo k daným hovorům vybízí, pociťuje pravděpodobně silné napětí mezi danou skutečností a realitou. Není nejkrásnější ze třídy, jak by se slušelo.

Důležitý je fenomén lebek, které Danka kreslí. Tyto lebky se naučila od starší sestry. Existence sestry přináší ze začátku školní docházky určitou oporu: *Danka: „Ty se sklid' do skříně Šalotko pitomá. Moje sestřenka ti může vydlobat oči.“ Veronika: „Vy to stejně máte horší než my.“ Danka: „Já to mohu říct sestřičce a ty, komu to můžeš říct?“* (2.2.1995) Fenomén starší sestry se nám objeví ještě jednou u Karly, *nejkrásnější holky ze třídy*.

¹³ I když Danka a Karla se mi ve třetí třídě svěřily, že *chtějí být policajtky*. Takže ztotožnění se s mužským hrdinou v případě dívky nemusí být vyloučené.

PÉČE O ZEVNĚJŠEK, ZÁVIST A ATRAKTIVNOST

Danka říká Rozárce: „Ta černá čelenka ti nesluší. Trčej ti vlasy.“ Pak ji pohladila po vlasech. (Sedí vedle sebe v lavici.) (18.5.1995) Danka dává Rozárce najevo své nadřazené postavení, vědomí o správnosti svého vkusu a zároveň jí ukazuje svůj soucit, „i když jsi nevkusná, mám tě ráda, snad za to ani nemůžeš“. Staví ji tak do podřazeného postavení blahosklonné akceptace. Žákyně jsou si plně vědomé existence péče jako estetizujícího prvku. Starost o zevnějšek, o sebezprezentaci je otázkou osobního vkusu. Znají hodnotu svých věcí (pravděpodobně zdůrazňované rodiči) Veronika: „To jsou jediný lepší šaty, který mám.“ (5.11.1996, děti se budou fotografovat. Rozhodují se, zda se budou či nebudou převlékat na výtvarnou výchovu.)

Během prvních třech let docházky rodiče pro žáky reprezentují autoritu, proti které se není třeba bránit. Naopak většinou poskytuje dětem příjemnou oporu. Přestože žákyně tvrdí, že se rodiče řídí podle jejich vkusu¹⁴, kupují jim věci, které chtějí, rodiče stále hrají důležitou úlohu v prezentaci svého dítěte a to nejen po stránce ekonomické. *Lucka si češe dlouhé vlasy. Jedna dívka komentuje pomoc ostatních: „Počkejte na její mámu, ta ji to udělá líp.“ (8.1.1997)*

Danka má na sobě mikinu s růžemi. Ladí ji dohromady se světlefialovými manšestrákami. Říkala jsem Dance, jakou má mikinu s růžemi, odpověděla, že ji má po ségře a nebyla příliš nadšená. Raději nosí maskáče, ale to ji máma nechce do školy dovolit.¹⁵ (11.11.1997)

V kapitole „Třída - pole pro utváření módy a vkusu“ je učitelčina zmínka o Edovi (patřícím do skupiny jiných), že dostává peníze a může si pořizovat věci, které ostatní děti nemají. Zvláštních věcí, jimiž Eda disponuje oproti jiným dětem mimo placky Michaela Jacksona, jsem si prozatím nepovšimnula. Nicméně nejen „jejich“ děti, ale i „naše“ mají možnost disponovat penězi. Záleží na benevolenci rodičů.

Dominika dostává 5kč za jedničku, vydělala si tak 460 Kč a koupila si za ně taštičku, pásek a malou taštičku se řetízkem, která se musí vyměnit. (16.4.97) Ve vyplňování představ o vzhledu svého zevnějšku, vlastnictví ozdob jsou žáci závislí na rozhodnutí svých rodičů. Danka reprezentuje dítě, které je rodiči vedeno k hospodaření s penězi, jež si vydělává prací ve škole. Má možnost přebírat částečnou zodpovědnost za věci, které si kupuje, je vychovávána k ekonomické samostatnosti. Tohoto osobnostního rysu jsme si mohli povšimnout i v jejím projevu lítosti nad utracenými penězi za pogy. Vzhledem k tomu, že se Danka zmiňovala (podzim 1997), že je maminka doma a živí je táta, který podniká, rodiče předávají tento životní princip - samostatné hospodaření, svému dítěti. Zároveň staví hranici při nevhodné sebezprezentaci svého dítěte - maminka nedovoluje Dance nosit maskáče do školy, jsou určeny na dobu volna - víkendů a prázdnin.

Děti, které říkají, že jim rodiče kupují věci, které si přejí, si neuvědomují vztah zodpovědnosti a svobody, zůstávají více či méně rozmazlenými dětmi, neustále závislými na rodičích. Svého mohou dosáhnout jedině jejich prostřednictvím. Mimo prosby nemusí vyvíjet volní úsilí k dosažení svého přání.

¹⁴ *Ptala jsem se dívek, zda-li jim oblečení vybírají rodiče nebo si je vybírají samy. Veronika, že samy, že se rodiče řídí podle jejich vkusu, protože vědí, že by to jinak nenosily. Mamka chtěla koupit ségře pásek, ale ségře se líbil jiné. Tak ji mamka koupila ten. Ála se také přidala, že jí táta koupí, co chce (Otec momentálně není zaměstnán.) (11.11.1997)*

¹⁵ Byla bych nerada, aby obraz Danky byl podán jako "mužatky". Podívejme se, jaký vliv na ní má přátelství s jednou z "nejmodernějších" holek.

Danka má levou ruku nalakovanou modrým lakem se trpytkami. Divila jsem se, že má nalakované nehty, že jsem si myslela, že nosí pouze maskáče. Na to odpověděla, že nenosí pouze maskáče. Tak jsem se jí ptala odkud ten lak má, jestli od mámy. Ona, že ne, že od Jitky.(2.12.1997)

V hodnocení, kdo chodí nejmoderněji oblékaný ze třídy, dívky převážně hodnotí častost převleků a osobní hygienu než estetickou normu. Otázka, která dívka se obléká ze třídy nejmódněji, posiluje vztah „nejmodernějších“ a vyvolává náznaky žárlivosti a závisti.

Ptala jsem se Danky a Jitky, která holka chodí nejmoderněji oblékaná ve třídě. Zaslechla to Karla a obejmuly se s Jitkou¹⁶. Danka to komentovala tím, že Karla určitě ne. Pořád nosí rifle. Přišla Aneta a Danka říkala, že Aneta má na sobě každý den něco jiného. Ona Danka si bere každý den jinou mikinu. (4.11.1997)

Neuznání Karly jako nejmodernější dívky, může být pouze projevem závisti. Karla je uznávaná třídní krasavice, *blázní za ní všichni kluci z paralelní třídy (jaro 1997, po návratu ze školy v přírodě). Karla má kolem krku na kůžičce kamenné srdíčko. Dívala jsem se na něj a říkám, pěkné a Simona mi začala vykládat, že Veronika na Karlu žárlí a říká jí, že nemá tak vzácné věci, že to není z kamene, ale z umělé hmoty. Aneta se hned přidala, aby potvrdila Simoninu výpověď.* (2.12.1997)

Žárlivostní rys, nebo přesněji řečeno závist, je možné u Veroniky pozorovat častěji: *Když jsem pochválila Lucce copánek, tak Veronika okamžitě říkala, že její ségra (mladší) má proti ní delší vlasy, až po zadek.* (16.4.1997) Pokud někdo jiný budí zájem ostatních, pokouší se Veronika znehodnocovat kvality úspěšnějšího jedince.

Jonáš se dívá k Rozárce přes rameno, když jsem se šla podívat já. Podíval se i ke Karle a Jitce. Rozárka malovala čerta, Jonáše to nějak rozdováděje.

Lítá se svetrem nad hlavou, přetahuje ho různě, háže po Rozárce tužky. Upozorňuje Karlu a Jitku na čerta, kterého maluje Rozárka. Rozárku také trochu Jonášovo chování rozdovádělo, trochu se smála a udělala čertí zvuk, ovšem dost nenápadně, asi jsem si toho víceméně všimla já, možná trochu Jonáš.

Veronika: „Tycová, ty to máš hnusný!“

Badatelka: „Proč se ti to nelíbí?“

Veronika: „Zkazila si to tou vodou!“

(Nedalo mi to a řekla jsem, že to není pravda, že mně se to líbí)

Jonáš si trochu povídal s Veronikou, ale chodí za ním Jitka.

Jonáš.: „Já už jdu do pekla,“ prolezá mezi lavicemi. Čuchá k čertovi a blázní. (29.3.1995)

Pokud se díváme na Veroniku jako na někoho, kdo přejímá mediální vzory, má její závist opodstatnění. Z příkladu není jasné, zda-li má Veronika zájem o Jonáše, ale jako držitelka normy trpí, není-li ona hvězdou. Ona normu zná a nevidí důvod proč by neměla být nejobdivovanější, chce být přeci manekýnka, jejím úkolem je oslňovat. K tomu být nejlepší, ale nestačí pouze znát estetickou normu a současný trend. Jak se stává dívka atraktivní, bych ráda ukázala na následujícím příkladu: *Karla vyhrála na karnevalu. Šla za cikánku. To mi prozradila, když jsem se jí ptala, co to má za prsten. Řekla, že to je ségry, jako cikánka musela mít prsteny.* (9.4.1997)

Karla, krasavice třídy vyhrála v masce cikánky. Bez obav se převlékla za osobu, která je „jejich“. Ke svému převleku použila prstenů své sestry, protože cikánky nosí prsteny. Prsteny nás vedou k dárkům z lásky¹⁷ a k lásce samotné. Karla není cikánka, ale použila její masku pro ozvláštňení svojí osoby. Symbol jinakosti a své výhry - sestřin prsten si ponechala i v civilním životě. Karla patří do srozumitelného světa, ale maskuje se jiností, její tajemností a

¹⁶ "Nejlépe se obléká Karla, pak Jitka. I když Karla nosí čtrnáct dnů stejný džíný." Dívky se obtížně rozhodovaly, jak na tom kdo je. (11.11.1997)

¹⁷ Jednou se mi Karla a Danka světovaly, že dostaly v první třídě prstýnek od kluka.

nebezpečím. Atraktivnost, přitažlivost je tedy spojení srozumitelnosti s dávkou tajemství. A opět to je „jejich“ jinakost, které je důvod závidět.

Zajímavé je, že prsten má Karla od starší sestry, o které se vyjadřuje, že je v pubertě. Je docela dobře možné, že tato ozdoba zajistila starší sestře určité úspěchy nebo je zdrojem Karlina obdivu. Ke své výhře Karla použila kouzlo nápodoby vycházející z předpokladu, že stejné přitahuje stejné. Karle i Dance pomohly k jejich jedinečnosti starší sestry¹⁸, které jim předaly určitý vzor k nápodobě. Tento druh předávání je odlišný od rodičovské výchovy, není mezigenerační, v podstatě se jedná o horizontální nápodobu, ovšem s výhodou několikaletého náskoku, který Karla i Danka získaly. Určité dovednosti nemusely samy zkoušet, nýbrž se je naučily a aplikovaly v praxi jako dobré řemeslnice. Díky svým znalostem patří mezi jedinečné a „okouzlující dívky“ a každá jiným způsobem.¹⁹

Mimo jiné jsem se v této a předchozích kapitolách snažila ukázat, jak žáci velice citlivě vnímají vzájemné odlišnosti. Objevuje se zde jakýsi iracionální strach z jinosti, jiné estetické normy, z příchodu nového neznámého člověka, který sebou nese potencionální nebezpečí. S nově přichozím často začínají komunikovat buď ti, kteří se nebojí a nebo ti, z periferie třídy, kteří nemají co ztratit. Z tohoto hlediska je zajímavá existence Rozárky, nenápadné dívky, vzbuzující (dle slov učitelky) soucit spolužaček. Ve skupině dívek stojí na periférii a příliš nemluví. Možná tato nemluvná záhadnost a klidnost byla v první třídě přitažlivá pro Jonáše, který s ní často o výtvarné výchově maloval. Na tuto přízeň žárlila Veronika, která má o něco lepší postavení než Rozárka. Mají-li děti mluvit o svých přáních většinou jim to nečiní problémy. Není tomu tak u Rozárky.

„Co bys chtěla mít Rozárko?“ ptá se učitelka. Rozárka neodpovídá. „To jsi hodná holka, že nic nechceš.“ (26.2.1997) Její mlčení můžeme interpretovat dvěma způsoby, buď Rozárka žádné přání nemá a není v ní přítomno napětí, touha nějak změnit svůj dosavadní stav anebo její přání jsou tak velká, že jsou nevyslovitelná. Přestože Rozárka v dané třídní sestavě může ztratit ochranu silnějších soucitných dívek, riskuje a komunikuje s nově přichozí žákyní. Nicméně i v tomto vztahu po čase zaujímá submisivní postavení.

Ála na Rozárku: „Tycová, půjdeš se mnou domů?“

Danka: „To je Rozárka.“ (Danka chce „cizinku“ poučit, že má oslovovat spolužáky křestním jménem. Rozárka v následující replice toto poučování odmítá.)

Rozárka: „Co je Teková?“ odpoví také příjmením.

Ála: „Já ti ukážu hrob, kterej jsme postavili našemu psovi.“

Jak dokládá zápis, riskantní investice může být návratná, může být předzvěstí nového kamarádství anebo alespoň příjemně stráveného odpoledne.

Existence jinosti, nesrozumitelnosti v jinak srozumitelném světě má nejen funkci ozvláštňování „našeho“ srozumitelného světa, ale také nastavování zrcadla a poukazování na pravé hodnoty. Ten, kdo je ze společnosti vyřazován, nemůže se účastnit soubojů, které v ní probíhají, ale za to může být rozhodčím. Následující záznam se týká dívky, romského původu, která nebyla akceptována do třídního kolektivu, rodina ji celkově zanedbávala, takže nakonec opustila školu a šla do diagnostického ústavu a potom pravděpodobně do dětského domova.

¹⁸ Zajímavé je, že tuto úlohu mohou hrát jen ozdoby, ale ne šatstvo po sestře. To je nošeno s nevolí, přestože nevyhlíží obnošeně.

¹⁹ Vyrovnáváme-li se s jiností, používáme k tomuto úkonu rozličných „kouzel“ a nebo nám „kouzla“ slouží ke vzbuzení dojmu odlišnosti, jak tomu u dívek často bývá. Rozličná kouzla se poměrně rychle rozšiřují. Kouzelník či kouzelnice na sebe strhává pozornost. Vzpomínám si na situaci v první třídě, kdy Danka předváděla kouzlo a skupinka chlapců klečela kolem ní dokola s rukama sepjatýma a říkali: „Prosím, prosím.“

Josef drží meč a Tomáš pistole stáli proti sobě a stříleli a bojovali. Tomášovi Viktorka říkala: „Ty jsi ten pravej,“ přitom jí vůbec nevadilo, že je to ten, kterému dala o přestávce facku. On na to odpověděl: „To je ta pravá.“ Ten, který byl nepravý, byl trochu zaražený.

(8.12. 1994) Viktorka zcela spontánně rozhodla souboj dvou chlapců a oni akceptovali její rozhodnutí.

ZÁVĚR

Školní třída, přes výskyt jednotlivých odlišností v osobnostech žáků má tendenci zachovávat určitou stejnorodost, v které se jednotlivé kulturní prvky snadno šíří. Móda není záležitost rivality vůči dospělým, ale pouze vzájemným bojem mezi dětmi, o to kdo se více přiblíží světu dospělých. Nejde však o reálný svět dospělých, jak ho vnímají dospělí jedinci, nýbrž o dětskou představu o světě atrakcí pro dospělé. Dospělí většinou nejsou v tomto boji vnímáni jako překážka. V prvních třech letech školní docházky má móda a vkus převážně funkci orientační. Žákům slouží jako kategorizační pomůcka, pomocí které se vzájemně poznávají a sdružují. Děti nedospěly do stádia, v němž se chtějí markantně odlišovat od dospělých autorit a mimoto jsou na rodičích ekonomicky závislé. Žáci vzájemně zjišťují, co se jim líbí, co si přejí, co vlastní a tedy zda patří či nepatří do stejné společnosti. Vlastnictví se vztahuje i na jejich rodiny, jak nám může ukázat následující zápis.

Filip²⁰ křičí na Viktora, že jejich rodina nemá auto. Viktor mu na to odpovídá, že děda na Slovensku má auto. Na to mu Roman řekl, že Viktor vyprávěl, že mu všichni dědečkové umřeli. Viktor, že ne a že mají na auto, ale prostě ho nepotřebují. (11.11.1997) Člověk, který chce patřit do určité společnosti si nemůže dovolit volbu, zda nějakou věc potřebuje nebo ne, nýbrž věc, která je známkou určitého společenského postavení, musí vlastnit. Přítomnost tohoto zákona je ve školní třídě zcela evidentní nejen na této ukázce. Ekonomické uvažování při přijímání nových věcí není tudíž zcela na místě. Investuje-li člověk do módní věci (pogů) nemůže počítat se ziskem do budoucnosti, ale jedná se pouze o investici do společenského postavení proto, aby nebyl vyřazen ze společenského dění v třídním kolektivu. Vlastnictví prestižních věcí podléhá sociální kontrole.

Holky sháněly házítka (na pogy), někdo jim ho půjčil.

„Kolik máš házítek?“, zaznělo z klučičího rohu.

„Dvacet.“ suše odpověděl Viktor. (29.1.1997)

Dančina lítost nad zbytečnou investicí (nakoupením množství pogů) je sice oprávněná, ale je to lítost hospodárně uvažujícího člověka, který v oblasti módy nemá místo. Danka je dívka, která si kupuje věci, které se jí líbí relativně dlouhou dobu, musí vynaložit dlouhodobé úsilí než je získá, má tedy čas se rozmyslet, zda-li vybraná věc pro ni má tak vysokou cenu. Dává přednost pořizování věcí s trvalou hodnotou.

Vzájemná odlišnost žáků vzniká v podstatě pod vlivem rodičů. Odvíjí se od jejich péče a očekávání, která vůči svým dětem mají, od hodnot, jež jim vštěpují. Vzhled zevnějšku žáků je stále především jejich starostí, formují jej a dávají mu hranice. Vzhledem k tomu, že jsou děti stále pod jejich vlivem, neobjevují se ve třídě módní výstřelky. Oproti tomu, je-li některé dítě zanedbávané, je tato skutečnost snadno postřehnutelná a není v moci postiženého dítěte se s tímto stavem vyrovnat, přestat být nápadné.

Ve vnější úpravě žáků převažují drobné ozdoby, gumičky a stužky do vlasů, hodinky, provázkové náramky, taštičky kolem krku, náušnice - často jsou to dárky rodičů či prarodičů. Nicméně se objevuje horizontální vliv, kamarádek, kamarádů, žáků z paralelní třídy,

²⁰ V první třídě mi Filip říkal, že jejich rodina vlastní džíp.

sourozenců, kteří jsou zdrojem nápodoby. U dívek se péče o zevnějšek projevuje vzájemným česáním, občas některá přinese voňavku nebo má nalakované nehty jedné ruky, většinou levé. Žáci nepřejímají vzhled „hvězd showbusinessu“ jako fanouškové zpěváků pop-music, pouze manipulují s jejich jmény a hrají si na ně. Napodobují zpěv, mluvu a pohyby oblíbených hvězd.

V napodobení Michaela Jacksona byl v první třídě velmi zdatný Karel (Rom), dokázal napodobit celý tanec z klipu, který byl vysílán do televize. Další Rom, Eda, nosí placku Jacksona, placka je symbol příslušnosti k určité společnosti. Je totemem, který říká, „náš předek je Michael Jackson a my všichni patříme do rodu Jacksonů“. Z hlediska módy jsou tito „jiní“ hoši šviháky, kteří jdou s módou. Měli by tedy zákonitě přitahovat pozornost dívek, které se o módu zajímají. Mohlo by se tedy zdát, že Veronika, která se snaží dosáhnout „nebeských výšin“, by mohla být obdivovatelkou těchto hochů. Nicméně právě jejich jinost je jí k takovému hnutí myslí překážkou. Je to právě Karla, která se mi na začátku čtvrté třídy svěřovala, že *s Karlem chodila*.

Svět médií, z kterého přišly pogy, z něhož přicházejí hrdinové filmů, televizních seriálů, hvězdy pop-music, dává zdání světa nezávislého na našem, který nám zprostředkovává samostatnost nezávislou na okolí. Zrovna tak dodává dětem vzory, které jsou mimo všední realitu a právě participace na tomto světě může přinášet zdání dospělosti, doby „kdy se všechno může“. V případě Veronikaky můžeme vysledovat silné napětí vůči tomuto umělému světu. Touha být hvězdou zůstává nenaplněna díky obavám, že svého cíle nedosáhne. Nedostatek pochopení pro jinost, existenci druhého, neznámého a ochotou riskovat brání tomu, aby se mohla stát atraktivní pro druhé. Nezbyvá jí tak než závidět úspěšnějším.

V tomto příspěvku jsme měli možnost především sledovat Karlinu, Danku, Veroniku a Rozárku. Na jejich případech je evidentní, že riskovat a zahrávat si s neznámem se ve společnosti nebojí buď dobře postavení jedinci či ti, kteří jsou si jistí svojí věcí - to jest Danka a Karla nebo ti na místech nejposlednějších - Rozárka. Ani jedni nemohou ztratit tolik, aby je to vážně ohrozilo, nebo v případě nejnižší postavených, aby si svoji společenskou situaci ještě zhoršili. Ti kteří se pohybují ve středu žebříčku - v našem případě Veronika, a jichž je většina, musí neustále vstupovat do boje o společenskou prestiž, silněji vnímají tlak sociální konformity, estetických norem a tedy i módy a všeobecného vkusu.

LITERATURA

Baudrillard, Jean: O svádění, z francouzského originálu *De la séduction* přeložila

- Alena Dvořáčková , vyd. Votobia Olomouc 1996
- Benoist Luc: Znaky, mýty, symboly, Victoria Publishing 1995
- Bourdieu, Pierre: Sociální prostor a symbolická moc v Antologii francouzských věd: Antropologie, č.8: Sociologie, Historie, vyd. Cefres 1995
- Girard, René: Lež romantismu a pravda románu, přel. Alena Šabatková, Československý spisovatel, Praha 1968
- Mukařovský, Jan: Estetická funkce a estetická norma jako sociální fakty, Praha 1935
- Simmel, Georg: Peníze v moderní kultuře a jiné eseje, SLON 1997
- Velký sociologický slovník, Academia
- Vlachová, Klára: Oděv a móda jako sociální fenomény v Sociologickém časopisu 2, ročník 31/1995
- Zítek, Odolen: Lidé a móda, Praha, Orbis 1962